

Iwona Rudek

DZIECKO JAKO KOLEGA WZORY, AKCEPTACJA, TOLERANCJA, ODRZUCENIE

Zachowanie człowieka warunkowane jest wieloma czynnikami. Wśród ich ogromnej różnorodności szczególnego znaczenia nabiera grupa społeczna. Jednostka reaguje na zmiany dokonujące się w jej otoczeniu społecznym, przystosowując się do nich. Zmiany zachowania człowieka są zatem wynikiem zmian zachodzących w otoczeniu. K. Lewin ujmuje to tak: „nie można dokonać zmian w osobowości jednostki, nie wywołując odpowiednich zmian w grupie, do której ona należy” (za: Sowińska 1975, 5).

Klasa szkolna jako grupa stanowi jeden z głównych terenów pracy dydaktyczno-wychowawczej nauczycieli, co warunkowane jest w głównej mierze strukturą organizacyjną. Tak rozumiana klasa jest specyficzną grupą społeczną wywierającą na jednostkę wpływ osobotwórczy. Kształt, jakiego nabierze osobowość młodego człowieka, w dużej mierze zależy od rodzaju i jakości sytuacji życia społecznego, w których będzie uczestniczył na terenie klasy szkolnej.

Grupa społeczna – w tym wypadku rówieśnicza – wywiera wpływ na kształtowanie się wszystkich sfer osobowości, a przede wszystkim na sposób postrzegania i oceniania otaczającego świata oraz na powstawanie postaw interpersonalnych i intrapersonalnych.

W kwestii postaw interpersonalnych chodzi szczególnie o wyrobienie szeroko pojętej tolerancji, gotowości do szacunku względem upodobań, przekonań czy odmienności drugiego człowieka, serdeczności, życzliwości czy empatii oraz wielu innych podobnych.

Możliwość kontaktu z innymi ludźmi sprzyja też kształtowaniu postaw wobec siebie samego, czyli postaw intrapersonalnych. Pozbawienie dziecka możliwości przebywania z rówieśnikami powoduje w nim zachwianie własnego obrazu. Potrzebuje ono kontaktu z innymi, gdyż „uświadamia [...] sobie wtedy własną pozycję w grupie, oczekiwania wobec siebie i dzięki temu uczy się coraz bardziej realistycznie oceniać własne cechy osobowości oraz stawiać sobie coraz wyższe wymagania” (tamże, 7).

Zespół grupy klasowej wywiera wpływ na kształtowanie osobowości ucznia poprzez występowanie i działanie trzech czynników: kontroli społecznej, procesów porozumiewania się i zaspokajania potrzeb społecznych jednostki. Dla pedagogów szczególnie ważne jest poznanie przedstawionych czynników osobotwórczych i odniesienie ich do uczniów niepełnosprawnych na terenie klas integracyjnych.

Pierwszym czynnikiem jest kontrola społeczna. Wyraża ona osobotwórczy wpływ bezpośredniego otoczenia społecznego jednostki. Kontrola społeczna rozumiana jest jako „system powszechnych i ujednoliconych reakcji akceptujących lub dezaprobujących czyjeś zachowanie” (Muszyński 1978, 112) czy „spontaniczne reakcje grupy na zachowania jednostki, w których zawarta jest aprobata lub dezaprobata tych zachowań. Oczywiście, nie zawsze są to reakcje werbalne” (Sowińska 1975, 7). Jednak kontrola społeczna inaczej oddziałuje na jednostki na terenie grupy małej, a inaczej w grupie dużej.

Drugim czynnikiem osobotwórczym występującym w zespole klasowym są procesy porozumiewania się jednostek. Istnieją dwa sposoby porozumiewania się interpersonalnego – werbalny i niewerbalny. Komunikacja niewerbalna pozwala na przekazanie innym osobom i otoczeniu naszych stanów emocjonalnych, służy dokonywaniu samoprezentacji oraz potwierdzaniu zaangażowania i rozumienia rozmówcy (Gordon 1997). Komunikacja werbalna to inaczej mowa. Jak wyjaśnia M. Strzyżewska, „mowa się rozwinęła, gdy człowiek zauważył, że on sam i podobne do niego osoby reagują na bodziec dźwiękowy. Polując stwierdził, że jest słabszy i biega gorzej niż zwierzęta, musiał więc nadrobić swoje braki sprytem i współpracą z innymi ludźmi, musiał się nauczyć porozumiewania” (Strzyżewska 1995, 85).

Dialog umożliwia przepływ informacji między podmiotami interakcji, która nabiera znaczenia w przypadku klas integracyjnych. Mamy świadomość, że porozumiewanie się z dzieckiem jest szczególnym rodzajem porozumiewania się, gdyż jest ono dopiero stającą się, jeszcze nieukształtowaną osobowością, którą musimy traktować jako partnera. Te właśnie relacje nauczyciela z uczniem stanowią o sensie pracy szkoły i jej efektach.

Obecnie coraz większą wagę przywiązuje się do sposobu porozumiewania się nauczyciela z uczniami. Wyróżnia się różne formy porozumiewania się: jednokierunkowy przekaz informacji, przekaz dwukierunkowy, porozumiewanie się wielokierunkowe.

Nauczyciele dostrzegają potrzebę nawiązania i prowadzenia dialogu z uczniem, nie należy to jednak do zadań prostych. Warto pamiętać

o przestrzeganiu pewnych form zachowania ułatwiających ten kontakt. Są to więc:

- akceptacja ucznia, rozumienie jego problemów i intencji;
- odwoływanie się do pozytywnych emocji, zauważanie zmian i życzliwe mówienie o nich;
- pochwalenie ucznia;
- oferowanie swojej obecności, czasu i pomocy;
- zachęcenie do mówienia swoimi słowami;
- milczenie, cierpliwe czekanie, gdy uczeń zbiera myśli;
- poświadczenie zrozumienia – werbalne i niewerbalne;
- umiejętność podtrzymywanie dialogu (Strzyżewska 1995, 88).

Czynnikiem osobotwórczym występującym na terenie klasy szkolnej jest realizacja autonomicznych potrzeb jednostki. Stan zaspokojenie tych potrzeb rzutować będzie na stosunek jednostki do otaczającego ją świata. Potrzeba rozumiana jest tu jako „brak czegoś», co wprowadza organizm w niepożądany stan” (Ekiel, Jaroszyński 1965, 105) lub „odczuwany przez człowieka brak czegoś i chęć jego zaspokojenia” (Jundziłł 1980, 75), „potrzebowanie, konieczność, mus, [...], rzeczy potrzebne do życia, wygody, warunki utrzymania” (Han-Ilgiewicz 1963, 12) czy „odczuwalny brak ukierunkowujący działalność organizmu na likwidację istniejącego braku” (Strelau, Jurkowski, Putkiewicz 1978, 474).

Jednostka w swym działaniu zawsze dąży do tego, co służy zaspokojeniu jej potrzeb, odrzuca zaś to, co udaremnia ich zaspokojenie. Jednak niektóre potrzeby, zwłaszcza społeczne, może realizować wyłącznie poprzez udział i działanie w grupie. Zalicza się do nich m.in. potrzebę doznawania oddźwięku społecznego, uznania, akceptacji, działania zbiorowego czy łączenia się. Wynika stąd pewna zależność. Otóż stosunek emocjonalny do grupy będzie wynikał ze stopnia realizacji potrzeb jednostki w działaniu zbiorowym. Przybywanie w grupie dostarcza wielu przeżyć psychicznych, uczy wyrażania uczuć oraz reagowania i rozumienia stanów emocjonalnych innych osób.

Klasa szkolna stanowi „formalnie zorganizowaną grupę społeczną, w skład której wchodzi jednostki o podobnym poziomie umysłowym, stopniu rozwoju fizycznego, o podobnych potrzebach i zainteresowaniach, pochodzące z tego samego środowiska biologiczno-geograficzno-społecznego” – tak definiuje to M. Łobocki (1985, 14–20). Klasa szkolna powstaje w sposób formalny i instytucjonalnie zorganizowany. Przynależność do niej nie jest dobrowolna, uczeń i jego rodzice nie decydują o przynależności, nie mają wpływu na dobór nauczycieli czy kolegów. Zadania realizowane przez szkołę są narzucone przez czynniki zewnętrzne.

Reforma oświaty zakłada wyraźną zmianę w podejściu do ucznia. Polega to na liczeniu się z jego indywidualnością i podmiotowością. Świadczy o tym następujący zapis w dokumentach ministerialnych:

[...] według nowych założeń w punkcie centralnym pracy edukacyjnej powinien znajdować się uczeń i jego wszechstronny rozwój. Stąd sprawą zasadniczą stają się: jakość, integralne podejście do wiedzy oraz indywidualne traktowanie ucznia, patrzenie na niego w perspektywie jego własnej drogi życiowej. Reforma służy personalizacji szkoły. Usytuowanie ucznia w centrum stanowi fundament i punkt wyjścia do sformułowania na nowo głównych zadań edukacyjnych szkoły (*O wychowaniu...* 1999, 39).

Wskazuje to na potrzebę zmiany w sposobie postrzegania ucznia w szkole, wspomagania go w trudnej drodze procesu wychowania i nauczania.

Głębokie zmiany w świadomości naszego społeczeństwa będące wynikiem przemian w hierarchii wartości i wzrostu tolerancji spowodowały również inne spojrzenie na jednostki niepełnosprawne. Miało to wpływ na funkcjonowanie dzieci i młodzieży niepełnosprawnej na terenie szkół, zapewniło im dostęp do edukacji i możliwość nabywania kompetencji koniecznych w dorosłym życiu wśród pełnosprawnych rówieśników. Nowoczesna szkoła – a w niej nowoczesna klasa – to taka, w której jest miejsce na przyjęcie dziecka niepełnosprawnego na równych prawach ucznia i zapewnienie mu możliwości rozwoju i kształtowania osobowości na miarę jego możliwości.

Nauczyciel-wychowawca w toku swej działalności powinien więc wykorzystać właściwości klasy jako grupy społecznej. Dynamika grupowa klasy szkolnej jest swoistym układem sił działających w grupie, a dobra ich znajomość pozwoli wychowawcy na zrozumienie i właściwe wykorzystanie w pracy nad kształtowaniem tolerancji u dzieci wobec niepełnosprawnych rówieśników. Praktyka szkolna pokazuje jednak, iż ogromne możliwości tkwiące w funkcjonowaniu klasy szkolnej nie są w pełni wykorzystywane przez nauczycieli wychowawców. Potwierdzeniem mogą być słowa E. Koziola, który pisze:

[...] można postawić tezę, że stosunkowo rzadko wychowawca klasy w wyniku własnych działań przyczynia się do stworzenia w klasie takiego klimatu pracy, w którym uczeń nie tylko czuje się dobrze, ale jest także stymulowany do rozwoju oraz postrzega i doświadcza tego, że nauczyciel stara się rozumieć jego odczucia i jego świat, a więc nauczyciel podejmuje działania, które są skierowane na nadanie klasie cech racjonalnego, wartościowego środowiska życia i działalności dzieci i młodzieży (Kozioł 2000, 58).

Współczesny świat przyniósł nam nowoczesność, intensywny rozwój wszystkich dziedzin nauki, przyniósł również zjawiska inności, odmienności, z którą mimo wielu wysiłków nie bardzo potrafimy sobie poradzić. Odwrócenie się od jedności w stronę różnorodności nakazuje dokonanie daleko idących zmian w kształtowaniu nowego człowieka, a zatem i nauczyciela posiadającego kompetencje upoważniające go do takiego działania.

W nowym spojrzeniu na sprawy wychowania wyraźnie zauważa się zwrócenie uwagi na człowieka, na dziecko i zapewnienie mu maksymalnego rozwoju przygotowującego je do życia we współczesnym świecie. Nowoczesna edukacja w specjalny sposób promuje rozwój indywidualności dziecka, co stanowi podstawę kształtowania jego relacji z drugim człowiekiem, znacznie przecież od niego odmiennym, a co za tym idzie – uczy szanowania go za tę właśnie odmiennność.

Literatura

- BARNES P. (1988), *Nauczyciel i uczniowie. Od porozumiewania się do kształcenia*, Warszawa.
- EKIEL J., JAROSZYŃSKI J. (1965), *Mały słownik psychologiczny*, Warszawa.
- GORDON T. (1997), *Wychowanie bez porażek w praktyce*, Warszawa.
- HAN-ILGIEWICZ N. (1963), *Potrzeby psychiczne dziecka*, Warszawa.
- JUNDZIŁ I. (1980), *Realizacja potrzeb dzieci i młodzieży*, „Kwartalnik Pedagogiczny” nr 2.
- KOZIOŁ E. (2000), *Klasa szkolna jako specyficzna mała grupa społeczna*, [w:] *Pedagogika wobec problemów wychowania końca XX wieku*, Zielona Góra.
- ŁOBOCKI M. (1985), *Wychowanie w klasie szkolnej. Z zagadnień dynamiki grupowej*, Warszawa.
- MUSZYŃSKI H. (1978), *Zarys teorii wychowania*, Warszawa.
- O WYCHOWANIU w szkole (1999). *Biblioteczka Reformy MEN*, Warszawa.
- SOWIŃSKA H. (1975), *Organizacja życia i działalności uczniów w klasach IV–VIII*, Warszawa.
- STRELAU J., JURKOWSKI A., PUTKIEWICZ Z. (1978), *Podstawy psychologii dla nauczycieli*, Warszawa.
- STRZYŻEWSKA M. (1995), *Doskonalenie procesu porozumiewania się w klasie szkolnej*, [w:] *Wybrane zagadnienia z pedagogiki*, red. E. T. Woźniakowa, Zielona Góra.
- WYBRANE zagadnienia pedagogiki opiekuńczej (1991), red. Z. Dąbrowski, A. Maciarz, Zielona Góra.